

SÜHEYL Ü NEVBAHÂR'DA *deg-*, *degür-* FİİLLERİ VE +A *degir* / *degmez* SÖZ KALIBININ ANLAŞILMASI SORUNU

Sadettin ÖZÇELİK*

Özet:

“Süheyl ü Nevbahâr” Türk dili ve edebiyatının önemli mesnevilerinden/metinlerinden biridir. Altı bin beyte yaklaşan hacimli bir eser olan bu mesnevi, zengin kelime deyim vb. dil malzemesi içerdiğinden araştırmacıların ilgi odağı olmuş bir metindir. Tarihî metinler dilin gelişimine ve dil içindeki değişimlere önemli derecede ışık tutar. Bu metinler dilin kelimelerine, deyimlerine, atasözlerine, söz kalıplarına tanıklık eder. Dilin tarihte bıraktığı öğelerin ve onların yerine kullanıma giren yeni öğelerin, yani dil içi gelişimin nasıl sürdüğünü tarihî metinler gösterir. Aynı şekilde tarihî ve edebî metinlerde dilin farklı dönemleri içerisinde kullanılmış olan ses ve şekil özelliklerini, hatta ağız özelliklerini tespit etmek mümkün olabilir.

İşte bu makalede “Süheyl ü Nevbahâr” metni üzerinde yapmakta olduğumuz yeni okuma çalışmaları sürerken tespit ettiğimiz +A *degir* / *degmez* söz kalıbı üzerinde durulmaktadır. Bu söz kalıbı ile ilgili olarak ayrıca birbiriyle karıştırılmış ve yanlış anlam verilmiş olan *deg-*, *degür-* fiillerinin örnekleri üzerinde de durularak açıklamalar yapılmaktadır.

Anahtar sözcükler: Mesut Bin Ahmed, “Süheyl ü Nevbahâr”, *deg-*, *degür-* fiilleri, +A *degir* / *degmez* söz kalıbı.

The Problem of Understanding of *deg-*, *degür-* Verbs and +A *degir* / *degmez* Lexical Bundle in *Süheyl ü Nevbahâr*

Abstract:

“Süheyl ü Nevbahâr” is one of the important Mesneves / texts of Turkish Language and Literature. This mesnevi, a work of volume approaching six thousand couplets,

* Prof. Dr., Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı, sozcelik@dicle.edu.tr.

contains rich language materials such as words, idioms, etc. For this reason, “Süheyl ü Nevbahâr” is a text that has been the focus of researchers. Historical texts shed light at an important level on language development and language changes. These texts testify to the words, idioms, proverbs and bundles of the language. Historical texts indicate items of the language left in history and new items that replace them, that is how language development continues. In the same way, it is possible to determine some local dialect features in addition to the phonological and morphological features used in different periods of language in historical and literary texts.

In this article, we are focusing on the +A degir / degmez lexical bundle that we have identified while we are carrying out new reading studies on “Süheyl ü Nevbahâr” text. In relation to this phrase, also the examples of the aorist use of deg- verb and the degür- verbs use, which are mixed and misplaced, are also emphasized and their meaning proposals are presented by making explanations.

Keywords: Mesut Bin Ahmed, “Süheyl ü Nevbahâr”, deg-, degür- verbs, +A degir / degmez lexical bundle.

Giriş

Türkçede bazen farklı eklerin ses denklîği veya ses yakınlığı söz konusu olabilmektedir. Ses denklîği veya ses yakınlığı bulunan bu eklerin, tarihî metinlerde doğru teşhis edilip doğru okunması konusu, araştırmacıların karşısına önemli bir güçlük veya sorun olarak çıkabilmektedir. Ayrıca eklerdeki ses denklîği veya ses yakınlığının yanında, eklerden biri metinde bir ağız özelliği taşıyabilir. Bir ekin tarihî metinde bir ağız özelliği ile ve başka bir ek ile ses yakınlığı olacak şekilde kullanılmış olması, kelimenin okunma ve anlaşılma sorununu daha da karmaşık hâle getirebilir. İşte bu makalede, bu konu çerçevesinde *Süheyl ü Nevbahâr* metninde *deg-* fiiline getirilen şu iki ekin örnekleri üzerinde durulacaktır:

Geniş zaman eki: -ir,

Fiilden fiil yapım eki: -ür-.

Süheyl ü Nevbahâr metninde bunlardan geniş zaman eki, bir söz kalıbı içerisinde *deg-* fiili üzerinde bir ağız özelliği ile *-ir* şeklinde, yani ince ünlülü olarak kullanılmıştır. Bu özelliğin Azeri Türkçesi ile Azeri Türkçesi etkisindeki Anadolu ağızlarında da bulunduğunu biliyoruz. Ancak geniş zaman ekinin aşağıda ele alacağımız örnekleri araştırmacılar tarafından, *fiilden fiil yapım eki* gibi görülmüş ve yanlış yazılmış olduğu var sayılarak düzeltme yapma düşüncesiyle yanlış okunmuş, bu nedenle de *deg-* fiiline yanlış anlamlar yüklenmiştir.

Ayrıca *deg-*, *degür-* fiillerinin yanlış okunmuş ve yanlış anlamlandırılmış olmasında fiilin yer aldığı *+a degir / degmez* söz kalıbının anlaşılmamış olması da etkili olmuştur. Böylece *Süheyl ü Nevbahâr*'da *deg-*, *degür-* fiillerinin

yanı sıra bu söz kalıbı ile birlikte üç okunma veya anlaşılma sorunu ortaya çıkmıştır. Konunun aydınlatılması ve örneklerin doğru anlaşılması için -bütüncül bir yaklaşımla ve sırasıyla- *Süheyl ü Nevbahâr*'da önce *deg-* ve *degür-* fiillerinin örnekleri ardından *+a degir / degmez* söz kalıbının örnekleri üzerinde durmak yerinde olacaktır.

1. *Süheyl ü Nevbahâr*'da *deg-* Fiili

Yukarıda işlenmiş olduğu gibi *Süheyl ü Nevbahâr*'da geçen *deg-* fiilinin örnekleriyle ilgili olarak anlaşılma sorunları bulunmaktadır. Buna göre *deg-* fiilinin örneklerini metin içerisinde yazım şekilleriyle birlikte incelemek ve örnekler üzerinde ayrı ayrı durmak yerinde olacaktır:

1.1. *deg-*: gelmek, girmek

دگیدر Dgüpdür bugün uş niçe yaşına Ġarıblık hiç uğramadı başına (1244)	İşte gelmiştir o bunca yaşına. Asla gurbet uğramamış başına.
--	---

C. Dilçin, yukarıdaki beyitte geçen *deg-* fiilini sözlük'te işlememiştir. A. Cin ise fiil için "*deg-*: *Dokunmak; isabet etmek; düşmek*" (Cin, 2012: 489b; 1244: 83-8) anlamını vermiştir. Fiile verilen anlamlar bağlama uygun düşmüyor.

Yukarıdaki beyitte, Nakkaş, Süheyl'den "*O, bu yaşına gelmiştir...*" şeklinde söz ettiğine göre *deg-* fiilinin '(yaşına) gelmek / girmek' olarak anlaşılması gerekiyor. Beyit ise yukarıda gösterildiği şekilde anlaşılabilir.

1.2. *deg-*: ulaşmak

Soñ ucı aña degdi kim güneşe Yakılrdu düşdi tağa vü taşa (3550)	Kim sonunda ulaşıya o güneşe. Yanıp düşer idi dağa ve taşa.
--	--

C. Dilçin, yukarıdaki beyitte geçen *deg-* fiilini sözlükte işlememiştir. A. Cin ise fiil için "*deg-*: *Dokunmak; isabet etmek; düşmek*" (Cin, 2012: 489b; 3550: 235-15) anlamlarını vermiştir. Ancak bu anlamlar bağlama uygun düşmüyor.

Fiilin, beyitte 'ulaşmak' anlamında kullanılmış olduğu açıktır. Söz konusu beyit yukarıdaki şekilde anlaşılabilir.

1.3. *deg-*: miras kalmak, intikal etmek

Benüm kırk gencüm var işde saña Vürüm ki degdi atamdan baña (443)	Benim kırk hazinem var işte sana. Veririm ki babamdan kaldı bana.
---	--

Araştırmacılar yukarıdaki örneği, şöyle anlamıştır:

C. Dilçin (443): "*deg-*: *1. intikal etmek, geçmek*" (1991: 598b)

A. Cin (31-6): "*deg-*: *Dokunmak; isabet etmek; düşmek*" (2012: 489b)

Bu beyitte *deg-* fiili için Dilçin'in verdiği anlam doğru olmuştur. Ancak yine de anlamı 'miras kalmak, intikal etmek' şeklinde vermek daha uygun olurdu, denilebilir.

1.4. *degmez*: ...değerinde olmaz

Şimdi de *deg-* fiilinin olumsuz şeklinin kullanılmış olduğu şu örneğe bakalım:

Bulup çöpi kapmaz ise kehrübā Bayık degmez ol kehrübā bir rub'a (1835)	Şu samankapan ki samanı kapmaz, Şüphesiz <i>bir çeyrek paraya degmez</i>
---	---

C. Dilçin, yukarıdaki *degmez* fiilini nasıl anladığını yazmamış, A. Cin ise fiili, “*deg-*: *Dokunmak; isabet etmek; düşmek*” (Cin, 2012: 489b, 121-12) şeklinde anlamıştır. Söz konusu *deg-mez* fiili, beyitte '...değerinde olmaz' anlamında kullanılmıştır. Beyit ise yukarıda gösterildiği şekilde anlaşılabilir.

1.5. *eli deg-*: gücü yetmek, yapabilmek

Süheyl ü Nevbahâr'da *deg-* fiilinin geçtiği son örnek ise şu beyitteki *eli deg-* şeklindeki deyim olumsuz çekimli şeklidir:

Ve ger yolumu bükür ise ölüm Girü gelmege degmez ise elüm (799)	Ve yoluma engel olursa ölüm Geri gelmeye yetmez ise gücüm.
---	---

C. Dilçin, yukarıdaki beyitte geçen örneği sözlükte işlememiştir. A. Cin ise deyimdeki *el* ve *deg-* kelimelerini ayrı ayrı işlemiş; *deg-* fiilini “*Dokunmak; isabet etmek; düşmek*” (Cin, 2012: 489b; 799 / 55-4) olarak anlamıştır.

Deyim, sözlükte *eli deg-* şeklinde işlenmeli ve 'gücü yetmek' olarak anlaşılmalıdır. Söz konusu 799. beyit yukarıda gösterildiği şekilde anlaşılabilir.

Yukarıdaki bütün örneklerde dikkat çekici olan durum *deg-* fiilinin tamlayıcı olarak yönelme durumu ekini almış olmasıdır. Bu noktada Türkiye Türkçesinde de *değ-* fiilinin tamlayıcı olarak yönelme durumu ekini aldığı hatırlatmak yerinde olacaktır.

2. *Süheyl ü Nevbahâr*'da *degür-* Fiili

Yukarıda *Süheyl ü Nevbahâr*'da *deg-* fiiline getirilen geniş zaman ekinin *-ir* şeklinde kullanılmış olduğunu belirttik. Ayrıca geniş zaman ekinin, ses bakımından fiilden fiil yapım eki ile yakınlık veya benzerlik gösterdiğini ve araştırmacılar tarafından bu iki ekin bazı örneklerini hem okuma hem de anlamlandırma bakımından karıştırmış olduklarını söylemiştik. O hâlde şimdi de *deg-* fiili üzerine getirilen fiilden fiil yapım ekinin örneklerinin metinde ne şekilde kullanılmış olduğunu ve araştırmacıların bu örnekleri ne şekilde okumuş ve nasıl anlamış olduklarını görmek / değerlendirmek için ilgili örneklerin geçtiği beyitleri inceleyelim:

2.1. *selam degür-* ‘selam vermek’

Baş urur yere vü degürür selām Eger buyurasın diyeven tamam (1683)	Baş koyarak yere verir o, selam Der: Emret anlatayım sana tamam
--	--

C. Dilçin, yukarıdaki beyitte geçen *degür-* fiilini sözlükte işlememiştir. A. Cin ise *selam degür-* deyimini, *selam* maddesi altında, “*selam degür-: Selam göndermek*” (Cin, 2012: 658a) şeklinde işlemiştir. Ancak bu anlam bağlama uygun düşmez.

Deyim, yukarıdaki beyit için *selam degür-* şeklinde işlenmeli ve ‘selam vermek’ olarak anlaşılmalıdır. Beyit yukarıda gösterildiği şekilde anlaşılabilir.

2.2. *güzend degür-* ‘zarar vermek’

Ki urmuş olasın Süheylüme bend degürmemiş olasın aña güzend (2777)	Belki Süheyl’imi tutsak etmişsin. İnşallah ona zarar vermemişsin.
--	--

C. Dilçin, yukarıdaki beyitte geçen *degür-* fiilini sözlükte “*degür-: 1. Dokundurmak*” (1991: 599a) şeklinde, A. Cin “*degür-: Ulaştırmak, dokundurmak*” (2012: 590b) şeklinde işlemiştir. Araştırmacıların bu örneği sözlükte işleme şekilleri ve verdikleri anlam bağlama uygun düşmüyor. Beyitte geçen *güzend degür-* sözü, ‘zarar vermek’ anlamında bir deyimdir. Beyit, yukarıda gösterildiği şekilde anlaşılabilir.

2.3. *zahmet degür-* ‘zarar vermek’

Anı göricek Nevbahâr anladı Ki zahmet degürmez inen tañladı (3429)	Onu görünce anladı Nevbahâr. Çok şaşırıldı çünkü vermezdi zarar.
---	---

C. Dilçin, yukarıdaki beyitte geçen *degür-* fiilini sözlükte “*degür-: 1. Dokundurmak*” (1991: 599a) şeklinde, A. Cin “*degür-: Ulaştırmak, dokundurmak*” (2012: 590b) şeklinde işlemiştir. Araştırmacıların bu örneği sözlükte işleme şekilleri ve verdikleri anlam bağlama uymuyor. Beyitte geçen *zahmet degür-* sözü, ‘zarar vermek’ anlamında kullanılmış bir deyimdir. Beyit, yukarıda gösterildiği şekilde anlaşılabilir.

2.4. (*Bulara ne kim dilerse*) *degür* ‘istediklerini ver’, *degür-*: vermek

Hazine dutana didi kim yügür Bulara ne kim diler ise degür (4843)	Hazineciye dedi: Koşturuver Ne isterlerse onlara veriver.
--	--

C. Dilçin, yukarıdaki beyitte geçen *degür-* fiilini sözlükte “*degür-: 2. Yetiştirmek, ulaştırmak, bildirmek*” (1991: 599a) şeklinde, A. Cin “*degür-: Ulaştırmak, dokundurmak*” (2012: 590b) şeklinde işlemiştir. Araştırmacıların bu örneği sözlükte işleme şekilleri ve verdikleri anlamlar bağlama uymaz. Beyitte geçen *Bulara ne kim dilerse degür* sözü, ‘istediklerini ver!’ anlamında

kullanılmıştır. Buna göre *degür-* fiili ‘vermek’ anlamında kullanılmış olmalıdır. Beyit, yukarıda gösterildiği şekilde anlaşılabilir.

2.5. *degürme-* ‘izin vermemek’

 Degürmezdi mazlûma zâlim güci Kelebek kovalardı karlağucı (4533)	Mazluma ulaşmazdı zalim gücü. Kelebek kovalardı kırlangıcı.
--	--

C. Dilçin, yukarıdaki beyitte geçen *degür-* fiilini sözlükte işlememiştir. A. Cin ise fiili için “*degür-*: Ulaştırmak, dokundurmak” (2012: 590b) anlamlarını vermiştir. Ancak bu anlamlar bağlama uymuyor. Beyitte geçen “**Degürmezdi mazlûma zâlim güci**” sözü, ‘zalimin, mazluma zülmetmesini engellerdi’ anlamında kullanılmıştır. Beyit, yukarıda gösterildiği şekilde anlaşılabilir.

Süheyl ü Nevbahâr’da *degür-* Fiilinin Değerlendirilmesi ve Sonuç

Şimdi de araştırmacıların *Süheyl ü Nevbahâr*’da geçen ve yukarıda ayrı ayrı incelenmiş olan, *degür-* fiilinin örneklerini sözlükte ne şekilde işlediklerini ve nasıl anladıklarını bir tablo üzerinde bir arada görelim:

	Beyitler	Anlam
C. Dilçin	2777, 3429	“ <i>degür-</i> : 1. Dokundurmak” (1991: 599a)
	4843	“ <i>degür-</i> : 2. Yetiştirmek, ulaştırmak, bildirmek” (1991: 599a)
	1683, 4533	tanım yok
A. Cin	2777 / 184-9	“ <i>degür-</i> : Ulaştırmak, dokundurmak” (2012: 590b)
	3429 / 227-14	
	4843 / 321-15	
	4533 / 301-7	
	1683 / 111-12	“ <i>selam degür-</i> : Selam göndermek” (2012: 658a)

Yukarıda görüldüğü gibi C. Dilçin, sözlükte *degür-* fiilinin beş örneğinden ikisini (2777, 3429) “*degür-*: 1. Dokundurmak” (1991: 599a), birini (4843) “*degür-*: 2. Yetiştirmek, ulaştırmak, bildirmek” (1991: 599a) şeklinde işlemiş, ikisini (1683, 4533) ise işlememiştir.

A. Cin ise sözlükte *degür-* fiilinin dört örneğini (2777, 3429, 4843, 4533) “*degür-*: Ulaştırmak, dokundurmak” (2012: 590b), bir örneğini (1683) “*selam degür-*: Selam göndermek” (Cin, 2012: 658a) şeklinde işlemiştir.

Yalnızca bu durum bile fiilin anlaşılmasında sorunlar bulunduğunu gösteriyor.

Söz konusu beyitlerde atlanmış olan şu konular dikkat çekici ve önemlidir:

* Söz konusu *degür-* fiili, deyimler içinde kullanılmıştır: *selam degür-*

‘selam vermek’, *güzend degür-* ‘zarar vermek’, *zahmet degür-* ‘zarar vermek’.

* Ayrıca *degür-* fiili, ‘vermek’ ve geniş zaman olumsuz çekim şekliyle *degürmez* ‘...+A engel olmak’ anlamında kullanılmıştır.

* *Süheyl ü Nevbahâr*’da *deg-* fiili üzerine gelen fiilden fiil yapım eki, hep yuvarlak ünlülü (-ür-) olarak kullanılmıştır.

Ayrıca *Tarama Sözlüğü* 1041-1043’te *değirmek*, (*değürmek*) başlığı altında fiil için birçok eserden taranmış olan tanıkların şu iki anlam başlığı altında gösterilmiş olduğunu da belirtmek gerekir:

“1. Eriştirmek, yetiştirmek, ulaştırmak, duyurmak, bildirmek” (TarS: 1041)

“2. Dokundurmak, değıdirmek” (TarS: 1043)

3. *Süheyl ü Nevbahâr*’da +A *degir / degmez* Söz Kalıbı

Süheyl ü Nevbahâr’da +a *degir / degmez* söz kalıbı dikkate alınmadığından geniş zaman eki (-ir), fiilden fiil yapım eki olarak değerlendirilmiştir. Yukarıda *deg-* ve *degür-* fiillerinin örneklerini gördük. Şimdi de *Süheyl ü Nevbahâr*’da +A *degir / degmez* söz kalıbının örneklerini ayrı ayrı inceleyelim:

3.1. *ağ+a degir miydük*

<p>دَکَمِيدُک <i>Degir miydük ağa</i> ki şâh aḡsuzın Üşendüre kullarıçun kendüzin (1043)</p>	<p>Değer miydik ona ki şah ansızın. Yorsun kulları için o, kendisin.</p>
--	---

Yukarıdaki beytin hemen başında geçen fiil, Cem Dilçin ve Ali Cin (1991: 1043 ve 2012: 70-7) tarafından *degirmidük* şeklinde okunmuştur. C. Dilçin, fiili “*bildirmek, duyurmak*” (1991: 599a) şeklinde, A. Cin “*bildirmek, dokundurmak*” (2012: 490a) şeklinde anlamıştır. İbrahim Taş ise fiilin düz ünlü ile kullanılmış olduğunu ve bunun Eski Türkçe *tegür-* ‘eriştirmek, ulaştırmak’ fiilinden geldiğini düşünmenin daha uygun olacağını söylemiştir:

SN’deki düz ünlülü *degir-* eylemini, anlamına bakarak, ET’deki *tegirmen* “değirmen”, *teğirmi* “değirmi, yuvarlak, çevre” ve *tegre* “çevre, etraf; etrafında” sözcüklerinin kökü olan **teğir-* “çevirmek, kuşatmak” eyleminden değil ET *tegür-* “eriştirmek, ulaştırmak” eyleminden getirmek daha doğrudur. Bu durumda SN’deki *degir-* biçimini düzleşme ile açıklayabiliriz: *degir-* < *degür-* < *tegür-* < *teg-ür-*. (Taş, 2015: 41).

Ancak bu okuma şekilleri ve anlamlar beyitteki bağlama uygun düşmüyor.

Kanaatimce *deg-* fiili, metindeki **دَکَمِيدُک** şeklindeki yazılışına uygun olarak -yukarıda olduğu gibi- *degir miydük* şeklinde okunmalı ve ‘değer miydik’ olarak anlaşılmalıdır. Burada okuma şekliyle ilgili üç konuya dikkat çekmek gerekiyor:

* Fiil, geniş zaman çekiminde kullanılmıştır: *deg-ir*.

* Fiile getirilen geniş zaman ekinin *-ir* okunacak şekilde yazılmış olması, bir ağız özelliğini gösteriyor.

* Fiille ilgili yanlış okuma, yanlış anlamlandırma ve değerlendirmelerin en önemli nedeni ise metinde geçen +A *degir / degmez* şeklindeki söz kalıbının dikkatlerden kaçmış olmasıdır. Nitekim bu söz kalıbı Türkiye Türkçesinde de +a *değer / değmez* vb. şekillerde kullanılır.¹

Şimdi de bir başka konu olarak beyitteki ikinci dizede geçen, metinde şeklinde yazılmış olan, C. Dilçin'in ve A. Cin'in *kulları çün* (Dilçin, 1991: 1043 ve Cin, 2012: 70-7) şeklinde okudukları kelimeler üzerinde durmak gerekiyor. A. Cin burada *çün* okuduğu kelimeyi, sözlükte “**çün**: (Far.) Çünkü, ne zaman” (Cin, 2012: 485a) başlığı altında işlemiştir. Dilçin, kelimeyi sözlüğe almamış olsa da okuyuş şeklinden bunu benzer şekilde anladığı açıktır. Bu okuma şekli ve anlam, bağlama uygun düşmüyor.

Kanaatimce ikinci dizede *çün* değil *içün* kelimesi bulunuyor. Ayrıca vezin gereği bu kelimeye zihaf yapılmıştır. Yazım şekli ve zihaf konusu dikkate alındığında söz konusu iki kelimenin *kullarıçün* (<*kulları+içün*) şeklinde okunması ve anlaşılması uygundur. Bu açıklamalara göre 1043. beyit, yukarıda gösterildiği şekilde anlaşılabilir.

3.2. aη+a degir miydüm

Konugun konuñ ‘işî terk eyledün Değir miydüm aña beni sayladun (2214)	Toydan geçtin bir de konuktan geçtin Değir miydüm ona ; sen, beni seçtin?
--	---

Beytin ikinci dizesinde geçen *deg-* fiili -yukarıda görüldüğü gibi- metinde *degir miydüm* okunacak şekilde yazılmıştır. Ancak C. Dilçin ve A. Cin -yanlış yazılmış düşüncesiyle- düzeltme yapmak istemiş ve fiili, *deger miydüm* şeklinde okumuştur (Dilçin, 1991: 2214 ve Cin, 2012: 146-12). C. Dilçin, okuyuşunu sözlüğe işlememiş olduğundan fiili, nasıl anladığını bilmiyoruz. A. Cin ise yukarıdaki örneği “**deg-**: *dokunmak; isabet etmek; düşmek*” (Cin, 2012: 489b) tanımı altında göstermiştir.

Yukarıdaki beyitte de -1043. beyitte olduğu gibi- +a *degir* söz kalıbının ve *deg-* fiilinin *-ir* ağız özelliği ile birlikte yazıya yansımış olduğu anlaşılıyor. Bu nedenle metindeki yazılışına uygun olarak fiili, *degir miydüm* şeklinde okumak gerekir.

Nitekim bağlam da bu anlamı destekler. Beyitteki sözler, Nevbahâr’a aittir. Nevbahâr, kendisini görmeye gelen babasına neden eğlenceyi ve konukları

1 Buna, şuna, ona, bunlara, şunlara, onlara değer (mi) / değmez (mi) vb. Bana, sana, ona, bize, size, onlara değer (mi) / değmez (mi) vb.

bırakıp geldiğini sormaktadır. Bu açıklamalara göre beyit, yukarıda gösterildiği şekilde anlaşılabilir.

Yukarıda da belirtildiği gibi bir ağız özelliğinin yansıması olarak metinde *değir miydüm* okunacak şekilde yazılmış olan bu söz kalıbı, Türkiye Türkçesinde de +A *değer / değmez* şeklinde kullanılır. Söz kalıbının kişi ve işaret zamirleri ile birlikte olumlu veya olumsuz şekilleriyle geniş bir kullanım yelpazesi vardır. Bu ve benzer söz kalıpları araştırılmaya değer bir başka konudur.

Konumuza dönecek olursak *Süheyl ü Nevbahâr*'ın şu beyitlerinde de aynı söz kalıbının geçmiş olması ve fiilin metinde +a *değir* okunacak şekilde yazılmış olması, bunun bir ağız özelliği olduğu konusundaki görüşü de destekliyor.

3.3. *ağ+a değir mi* ‘ona değer mi, ona değmez’

Eyitdi bu ‘âlem değir mi aña Ki ‘âkil nazar ede andın yaña (4577)	Dedi: Bu dünya değer mi hiç ona. Akıllı kişi, baksın ondan yana.
---	---

C. Dilçin, yukarıdaki beyitte geçen *deg-* fiilini sözlükte işlememiştir. A. Cin ise fiil için “*deg-*: *Dokunmak; isabet etmek; düşmek*” (Cin, 2012: 489b; 304-6) anlamını vermiştir. Ancak bu anlam bağlama uymaz. Yukarıdaki fiil, ‘değer mi’ şeklinde, *ağ+a değir mi* söz kalıbı ise ‘ona değer mi, ona değmez’ anlamında kullanılmıştır. Bu açıklamalara göre beyit, yukarıda gösterildiği şekilde anlaşılabilir.

3.4. *sağ+a değir mi* ‘sana düşer mi, haddine mi düşmüş’

Dedi yüzüm açmah değir mi saña Edebsüz sözi söylemegil baña (3103)	Dedi: Yüzüm açmak düşer mi sana. Saygısızca sözler söyleme bana.
--	---

C. Dilçin, yukarıdaki beyitte geçen *deg-* fiilini “*deg-...3. Yakışmak, düşmek*” (1991: 598b) şeklinde, A. Cin “*değir-*: *Bildirmek, dokundurmak*” (2012: 490a, 206-1) şeklinde anlamıştır. Dilçin, söz konusu kalıbı göstermemiş olsa da *deg-* fiilini bu beyit için doğru anlamıştır.

Tarama Sözlüğü'nde “**değmek (I)**: *Düşmek, yakışmak*” (TarS: 1048) başlığı altında bu beyit işlenmiş ve araştırmacıların yanlış okuma şekilleri tekrarlanmış olmakla birlikte söz kalıbının doğru anlamına yaklaşmıştır.

Beyitteki *sağ+a değir mi* söz kalıbı ‘sana düşer mi, haddine mi düşmüş’ anlamında kullanılmıştır. Beyit ise yukarıda gösterildiği şekilde anlaşılabilir.

3.5. bañ+a degir kim ‘bana düşer ki’

Bağ şol دگیر degir kim diyem bildügüm Anılığıla tez şeşilür düğüm (1197)	Bana şu düşer, diyeyim bildiğim: Sükunetle çabuk çözüür düğüm.
--	---

C. Dilçin, yukarıdaki beyitte geçen *deg-* fiilini sözlükte “*degir-*: 1. *Bildirmek, duyurmak*” (1991: 599a) şeklinde, A. Cin “*degir-*: *Bildirmek, dokundurmak*” (2012: 490a) şeklinde işlemiştir. Ancak araştırmacıların bu örneği sözlükte işleme şekilleri ve verdikleri anlam bağlama uygun düşmüyor.

Tarama Sözlüğü'nde “**değmek (I)** : *Düşmek, yakışmak*” (TarS: 1048) başlığı altında bu beyit de işlenmiş ve araştırmacıların yanlış okuma şekilleri tekrarlanmış olmakla birlikte söz kalıbının doğru anlamına yaklaşılmıştır.

Yukarıdaki beyitte geçen *bañ+a degir kim* söz kalıbı, ‘bana düşer ki, bana şu düşer’ anlamında kullanılmıştır. Bu açıklamalara göre beyit, yukarıda gösterildiği şekilde anlaşılabilir.

3.6. yohsul+a bay+a eylügi degir ‘iyiliği değmek / dokunmak’

Bir âdem durur yüzi beñzer aya دگیر Degir eylügi yohsula vü baya (1108)	Bir kişidir yüzü sanki dolunay. İyilik görür ondan yoksul ve bay.
--	--

C. Dilçin, yukarıdaki beyitte geçen *deg-* fiilini sözlükte “*deg-...2. Dokunmak, isabet etmek*” (1991: 598b) şeklinde, A. Cin “*degir-*: *Bildirmek, dokundurmak*” (2012: 490a) şeklinde işlemiştir. Araştırmacıların bu örneği sözlükte işleme şekilleri ve verdikleri anlamlar bağlama uygun düşmüyor. Yukarıdaki beyitte geçen *eylügi deg-ir* sözü bir deyimdir. Nitekim Türkiye Türkçesinde ‘yararlı işler yapmak, yardımcı olmak’ anlamında *iyilik etmek (Türkçe Sözlük, 2011: 1237)* ve *iyiliği dokunmak (Parlatır, 2007: 516)* deyimleri kullanılır. Söz konusu beyit, yukarıda gösterildiği şekilde anlaşılabilir.

3.7. dil+e degir ‘dile gelir, dile düşer’

Niçe deprene baş, دگیر degir dile söz Çü dil deprene bozılır baş u göz (3675)	Baş neyi düşünse dile gelir söz. Dil haddi aşınca yarılır baş göz.
---	---

C. Dilçin, yukarıdaki beyitte geçen *deg-* fiilini sözlükte işlememiştir. A. Cin, fiili için “*degir-*: *Bildirmek, dokundurmak*” (2012: 490a) anlamlarını vermiştir. Fiilin sözlükte işlenişi ve fiile verilen anlam, bağlama uygun düşmüyor. Yukarıdaki beyitte geçen *dil+e degir* sözü ‘dile gelir, dile düşer’ anlamında kullanılmıştır. Bu açıklamalara göre beyit, yukarıda gösterildiği şekilde anlaşılabilir.

***Süheyl ü Nevbahâr*'da +A *degir* / *degmez* Söz Kalıbının Değerlendirilmesi ve Sonuç**

Şimdi de araştırmacıların *Süheyl ü Nevbahâr*'da geçen yukarıda ayrı ayrı değinilmiş olan +A *degir* / *degmez* söz kalıbının örneklerini sözlükte ne şekilde işlediklerini ve nasıl anladıklarını bir tablo üzerinde bir arada görelim:

	Beyitler	Anlam
C. Dilçin	3103	“ <i>deg-...3. Yakışmak, düşmek</i> ” (1991: 598b)
	1197, 1043	“ <i>degir-: 1. Bildirmek, duyurmak</i> ” (1991: 599a)
	1108	“ <i>deg-...2. Dokunmak, isabet etmek</i> ” (1991: 598b)
	3675, 4577	tanım yok
A. Cin	1043 / 70-7	“ <i>degir-: Bildirmek, dokundurmak</i> ” (2012: 490a)
	3103 / 206-1	
	1197 / 80-5	
	1108 / 74-8	
	3675 / 244-6	
	4577 / 304-6	“ <i>deg-: Dokunmak; isabet etmek; düşmek</i> ” (2012: 489b)
<i>Tarama Sözlüğü</i>	1197 / 3103 /	“ <i>değmek (I) : Düşmek, yakışmak</i> ” (1048)

Yukarıda da görüldüğü gibi C. Dilçin, beş örnekten ikisini (1108, 3103) *deg-* başlığı altında ve farklı iki anlam vererek, birini (1197) *degir-* başlığı altında işlemiş, diğer iki örneği (3675, 4577) sözlükte göstermemiştir. A. Cin ise fiilin dört örneğini (1108, 1197, 3103, 3675) *degir-* başlığı altında, bir örneğini (4577) *deg-* başlığı altında işlemiştir. *Tarama Sözlüğü*'nde ise “***değmek (I): Düşmek, yakışmak***” (TarS: 1048) başlığı altında yukarıdaki beyitlerden ikisi (1197, 3103) işlenmiş ve araştırmacıların yanlış okuma şekilleri tekrarlanmış olmakla birlikte söz kalıbının doğru anlamına yaklaşılmıştır. Özetlenmiş olan bu durum fiilin anlaşılmasında sorunlar bulunduğunu gösteriyor.

Süheyl ü Nevbahâr'da geçen bütün örneklerde dikkat çekici olan ve okunma, anlaşılma bakımından önem taşıyan ortak özellikler şöyledir:

* +A *degir* / *degmez* söz kalıbında *deg-* fiili, geniş zaman çekiminde kullanılmıştır: -ir / mAz.

* +A *degir* / *degmez* söz kalıbında *deg-* fiilinin geniş zaman çekim eki -ir; bir ağız özelliğini gösterir. Bu ağız özelliği de Azeri Türkçesinin etkisini düşündürüyor.

Sonuç

Süheyl ü Nevbahâr’da deg- fiili üzerine gelen -r- fiilden fiil yapım eki hep yuvarlak ünlülü (-ür-) olarak kullanılmıştır.

Süheyl ü Nevbahâr’da deg- fiilinin geniş zaman çekiminde ise zaman eki, hep ince-dar ünlülü (-ir) olarak kullanılmıştır. Bu kullanım şeklinin aynı zamanda bir ağız özelliği olup bunun +A degir / degmez söz kalıbı içerisinde de kullanılmış olduğu anlaşılıyor.

Gerek söz konusu iki ekin gerekse üzerinde durulan söz kalıbının özellikleri araştırmacılar tarafından fark edilmediğinden eklerin ve söz kalıbının okunuşu ve anlaşılması ile ilgili yukarıda üzerinde durulmuş olan sorunlar ortaya çıkmıştır. Buna göre yukarıda incelediğimiz iki ek ile +A degir / degmez söz kalıbının *Süheyl ü Nevbahâr* metninde bütün örneklerin doğru yazılmış olduğu ve fiillerin yazım şekline uygun olarak okunması gerektiği anlaşılıyor.

Kaynaklar

- AKSOY, Ömer Asım (1988), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, İnkılâp yayınları, İstanbul.
- CİN, Ali (2012), *Mesud bin Ahmed Süheyl ü Nev-Bahâr (Kenzü'l-Bedâyî)*, *İnceleme-Metin- Dizin*, Konya, Eğitim Yayınevi.
- DİLÇİN, Cem (1991), *Mes'ud bin Ahmed Süheyl ü Nev-Bahâr; İnceleme- Metin- Sözlük*. Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 51.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (1984), *Kutadgu Bilig Grameri -Fiil-*, Ankara, s. 105-116.
- MORDTMANN, J. H. (1925), *Suheil und Nevbehâr*, Hannover.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2012), “*Süheyl ü Nevbahâr Üzerine Düzeltmeler*”, *Ali Emiri Hatırasına VIII. Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu'nda Sunulmuş Bildiri*, Diyarbakır.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2014), “*Süheyl ü Nevbahâr Üzerine Düzeltmeler*”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, Haziran 2014, s. 62-79.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2016), “*Tarihî Metin Okumalarında Kelimeyi Bölme ve Kelimeleri Birleştirme Sorunları: Süheyl ü Nevbahâr'dan Örnekler*”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, Aralık 2016, s. 1593-1602.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2017a), “*Tarihî Metinlerde Yuvarlak Ünlülerin Okunması Sorunu: Süheyl ü Nevbahâr'dan Örnekler*”, *Uluslararası 8. Türk Dil Kurultayı'nda Sunulmuş Bildiri*, Ankara.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2017b), “*Süheyl ü Nevbahâr'da Kafiyeye Tasarrufları*”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 18, İstanbul 2017, 425-440.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2017c), “*Süheyl ü Nevbahâr ve Tarama Sözlüğü'nde boyla- Fiili Üzerine Düzeltmeler*”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, Aralık 2017, S 6/4, s. 2114-2121.
- PARLATIR, İsmail (2007), *Deyimler*, Yargı Yayınevi, Ankara.
- Tarama Sözlüğü* (1977), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TAŞ, İbrahim (2015), *Süheyl ü Nevbahâr'da Eskicil Öğeler*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1141.

- TEZCAN, Semih (1994), *Süheyl ü Nev-bahâr Üzerine Notlar*, Ankara: Simurg yayınları.
- TEZCAN, Semih (1995), “*Süheyl ü Nev-bahâr Üzerine Notlara Birkaç Ekleme*”, *Türk Dilleri Araştırmaları Cilt: 5*, (s. 239-245), Ankara, Simurg Yayınları.
- Türkçe Sözlük* (2011), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

